

Приказ књиге
UDK 316:7:82(048.83)
DOI 10.7251/POL1611235S

СОЦИОЛОГИЈА И(ЛИ) КЊИЖЕВНОСТ

(Mariano Longo, *Fiction and Social Reality: Literature and Narrative as Sociological Resources*, Aschgate, Farnham/Burlington, 2015, 165 pp.)

Књига „Фикција и друштвена стварност: књижевност и наратив као социолошки ресурси“ италијанског социолога Мариана Лонга, ванредног професора на Универзитету у Саленту (Леће, Италија), представља савремен осврт на међусобни однос социологије и књижевности. Већ из самог наслова књиге видљиво је како аутор нема намјеру да наведени однос проблематизује из перспективе социологије књижевности, тј. да књижевност посматра као „специфичан предмет“ социолошког истраживања. Насупрот наведеном приступу, који за већину социолога са нашег говорног подручја представља и једини начин социолошке анализе и разумијевања књижевности, Лонго пропитује да ли књижевност (може да) представља релевантно „социолошко оруђе“ за спознају друштвене стварности, а самим тим и њен однос према друштвеној стварности. Вођен тим наумом, кроз шест релативно кратких поглавља, Лонго нас упознаје са историјским, епистемолошким, теоријским и методолошким повезницама, али и разликама, између књижевности и социологије.

У првом поглављу књиге, под насловом „Features and Structure of Narratives“ („Карактеристике и структура наратива“), аутор нам нуди својеврстан увод у (конструктивистичку) наратологију и литерарну теорију, реферишући на идеје мислилаца попут Лабова (William Labov), ван Дијка (Teun A. van Dijk) и Керола (Noël Carroll). Унутар овог поглавља Лонго с нарочитом пажњом интерпретира Рикерове (Paul Ricoeur) претпоставке о нераскидивом јединству између миметичких и поиетичких карактеристика наратива. Иако Рикер и Лонго заговарају превласт поиетичке димензије наратије, у претходно наведеном контексту чак и фиктивни/литерарни наративи, који несумњиво далеко више теже ка продукцији, него репродукцији стварности, никада у потпуности не напуштају оквире друштвеног контекста у коме су настали. На основу наведеног, Лонго закључује да су литерарни

наративи теоријски и методолошки релевантни за социологију, јер се налазе у веома специфичном узајамном односу са друштвеном стварношћу: „Литерарни наративи конструишу нестварне свјетове, који могу да побјегну из уских граница наративних структура и повратно дјелују на стварност“, док су с друге стране „наративи дубоко укоријењени у нашем преднаративном разумијевању свијета, који је сам по себи, способан да утиче на заплете, ликове, околности и догађаје“ (р. 26).

У другом поглављу „The Cognitive Value of Fictional Narratives“ („Когнитивна вриједност фиктивних наратива“) Лонго започету анализу фокусира на разматрање епистемолошких карактеристика наратива. У том смислу, наглашава да је наратив далеко више од секвенцијалне презентације дјеловања и догађаја, већ да се треба посматрати као презентација дјеловања и догађаја из релационе перспективе, која подразумева њихову смислену међуповезаност. По том основу, он у први план истиче привидну парадоксалност наративног (са)знања, оличену у његовој истовременој локалности (везаности за одређени контекст) и универзалности (као [транскултуролошког] средства комуникације). Такође, указује и на постојање одређених епистемолошких заблуда повезаних са неразумијевањем когнитивних потенцијала наратива (изједначавање темпоралне секвенцијалности са узрочним односима, хипостазирање дијелова стварности у стварност, замјена субјективног знања за објективно, поистовјеђивање квалитета аргумензованости наратива и њене истиности, пренаглашавање улоге актера и њихове слободе, и др). Кључни дио другог поглавља представља расправа о односу наратива и каузалности. Лонго уважава идеје одређених мислилаца, попут Велмена (David Vellman), који указују на емоционалну рационалност наратива, али не прихвата њихов став да наратив не може да се посматра као облик узрочног објашњења. У том правцу, Лонго се поново позива на Керола, тј. на његову критику приступа који не увиђају комплексну природу наративног модела узрочности. Наиме, Керол предлаже да се наратив не повезује са монокаузалним/механичким, већ са INUS¹ моделом узрочности, којим је могуће реферисати на могућност постојања вишеструких узрока за

¹ INUS стање/модел узрочности развио је аустралијски филозоф Џон Лезли Маки (John Leslie Mackie). Наведени модел се односи на *недовољан*, али *не и сувишан* дио *ненужног*, али *довољног* услова (*insufficient but nonredundant part of an unnecessary but sufficient condition*), тј. на постојање више група фактора који могу проузрочити неку појаву (нпр. А, В, С/А₁, В₁, С₁/А₂, В₂, С₂). Свака од тих група је довољна да самостално проузрочи неку појаву, али ниједна није нужна, док појединачни фактори унутар сваке групе (нпр. А) самостално представљају недовољне, али не и сувишне услове за настанак неке појаве.

настанак неке појаве, али и утврдити одређене правилности карактеристичне за наведени процес. Сумирајући изнијете ставове Лонго поставља сљедеће питање: „Да ли је наратив могуће посматрати као алтернативан начин спознаје стварности, у којем узрочни модел, иако релевантан, представља само један од аспеката повезаних са ширим распонем когнитивних могућности?“ (р. 32). Одговор на наведено питање Лонго започиње констатацијом како наратив није епистемолошки неутралан начин за разумијевање стварности, а затим нуди низ аргумената који подупиру интерпретативну, идиографску, релациону и нормативну природу наратива, али и његову универзалност као средства комуникације. Коначни одговор на постављено питање Лонго даје посредно, позивајући се на Фишера (Walter Fisher) и његове тврдње о универзалном значају наративне рационалности за наш когнитивни устрој и разумијевање стварности. У наставку другог поглавља, Лонго пропитује како фиктивни наративи, као текстови који су засновани на ареференцијалној употреби референцијалног језика, могу да се посматрају као форма (са)знања/истине. У том контексту, он истиче епистемолошку наивност концепција које наведеном питању приступају кроз логичку верификацију и(ли) утврђивање конзистентности фиктивних реченица. Насупрот томе, Лонго заговара холистички/непропозиционални приступ наведеној проблематици. Позивајући се на идеје мислилаца попут Спаршота (Francis Edward Sparshott) и Гибсона (John Gibson), он истиче да фиктивни свјетови никада не настају *ex nihilo*, јер као фрагментарне креације увијек почивају на нашој способности да их на неки начин повежемо са стварним свијетом (сјећањем, здравим разумом, искуством и сл), из чега произилази да експланаторна снага књижевних дјела није заснована на њиховом „знању“ или „истинитости“, већ на могућности да их „разумијевамо“ као (не)посредне драматизације стварности и њених противрјечности. Наведену аргументацију Лонго додатно поткрепљује кроз одбацивање Лукачеве концепције мимезиса као реалистичне репродукције стварности, односно прихватање Рикерових поставки о преднаративној/културолошкој условљености наратива. На крају поглавља аутор нам нуди и кратак преглед епистемолошких/когнитивних карактеристика (фиктивних) наратива: представљају описе јединствених догађаја и дјеловања који су корисни при објашњавању других контекста и дјеловања; засновани су на „неочекиваном“/заплетима, што им омогућава отварање нових перспектива за посматрање и разумијевање стварности; нису само више или мање вјерне реконструкције стварности, већ и потенцијални чиниоци њене промјене.

Кроз треће поглавље „Narratives and Sociology: At the Roots of a Forgotten Tradition“ („Наративи и социологија: на коријенима заборављене традиције“) Лонго представља историјски преглед најзначајнијих социолошких идеја посвећених пропитивању и(ли) промоцији епистемолошких и методолошких потенцијала књижевности. Већ на почетку поглавља, аутор указује на различит однос европске и америчке социолошке традиције према књижевности. Позивајући се на Лепениса (Wolf Lepenies), Лонго истиче да је европска социолошка традиција одбацила књижевност као социолошко оруђе, због ривалитета по питању права првенства на научну и објективну (ре)презентацију стварности, који је током друге половине 19. и почетком 20. вијека обиљежио међусобни однос настајућих европских социологија (француске, енглеске и њемачке) и реалистичног романа. С друге стране, не само да су почеци америчке социолошке традиције повезани са кориштењем литерарних извора, већ је тај утицај могуће континуирано пратити све до данас. У том правцу, аутор прво разматра период Чикашке школе. Анализирајући идеје социолога попут Парка, Барцеса, Знањецког и др, Лонго долази до закључка да су они увиђали социолошку релевантност кориштења литерарних извора, и то првенствено као хеуристике и(ли) извора података, али и да су указивали на одређена методолошка ограничења карактеристична за наведену праксу (нпр. дистикција између литерарног и социолошког приступа стварности на којој инсистира Знањецки). Слиједи представљање идеја америчких социолога Роберта Редфилда (Robert Redfield) и Роберта Низбета (Robert Nisbet), из 60-их и 70-их година прошлог вијека, које су биле усмјерене ка истицању значаја умјетности и хуманистике, а нарочито књижевности, за развој социолошке имагинације и спрјечавање свођења социологије на скуп истраживачких приступа и стратегија заснованих на статистичким методама и техникама (тзв. „технизација социологије“). На крају поглавља Лонго нас упознаје са идејама америчких социолога Бергера (Monroe Berger) и Брауна (Richard Harvey Brown); првог, који је промовисао когнитивне потенцијале наратива, и другог, који је тежио ка својеврсној синтези хуманистичке и позитивистичке социологије. Поред наведеног, Лонго Брауна означава и као претечу постмодернистичких концепција које науку представљају као друштвену и реторичку конструкцију (р. 83).

Четврто поглавље, под називом „Writing Sociology: Social Sciences as Text“ („Писање социологије: друштвене науке као текст“), посвећено је разматрању значаја наратива за класичну и савремену социологију. У том контексту, Лонго се прво осврће на анализе модерности које су понудили Диркем и Зимел, тумачећи их као

експланаторне оквири засноване на наративним елементима (главна личност, [друштвени] пејзаж, противник, расплет). Аутор затим указује и на кризу „великих прича“/метанаратива карактеристичну за савремену социологију, односно на посљедице постмодернистичке критике науке (које се у савременој социологији манифестују као „фетишизам метода“, заснован на превласти легитимације/верификације у односу на промишљање, односно фрагментарност и ограниченост теоријских приступа). Сумирајући наведено, Лонго се позива на Низбетову критику Парсонсове социологије, као оличења апстрактног и деконтекстуализованог приступа друштвености, засновану на одбацивању стремљења ка метанаративима и промовисању „диорамског приступа“² друштвеној стварности карактеристичног за социолошке класике (р. 95). Поред поменутог инсистирања на социологији као науци која више тежи ка представљању и објашњењу „посебног“ него „универзалног“, Лонго од Низбета преузима и комплименте упућене социолошким класицима који се односе на њихову спремност да одбаце властите методолошке и теоријске поставке зарад нових сазнања, те литерарни квалитет њихових текстова. Слиједи кључни дио поглавља у коме Лонго представља аргументе за литерарну, реторичку и фиктивну (пред)одређеност научних текстова. У том правцу, он се позива на зборник радова „Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography“ („Писање културе: поетике и полике етнографије“ из 1986. године, који су уредили Клифорд (James Clifford) и Маркус (George Marcus). Радови представљени у поменутом зборнику прожети су идејом да није могућа прецизна дистинкција између научних и других врста текстова, тј. да не постоји приступ научном писању који је неутралан у односу на личну једначину научника-писца, дисциплинарни дискурс, те политички контекст. У том смислу, Лонго истиче како „текстуализација“ искуства, као процес раздвајања актуелних облика друштвеног дјеловања и њиховог контекста, усмјерена ка њиховој интерпретацији унутар властитих/дисциплинарних концептуалних оквира, није карактеристична искључиво за антропологију, већ и за све остале друштвене науке (р. 97). Ипак, насупрот неким покушајима који теже ка изједначавању спознајних могућности друштвених наука/социологије и књижевности, Лонго заузима далеко опрезнији став. Према његовом мишљењу, „фиктивност“ или „научност“ неког текста заснована је на „споразуму у комуникацији“ (енг. communicative pact) између аутора и читалаца, па отуда и новије тенденције у квалитативној социологији усмјерене ка кориштењу литерарне реторике/ врста (нпр. експерименте

² Диорама је модел/макета која представља неку причу/догађај.

са социолошком поезијом) не треба нужно посматрати као заговарање радикалног конструктивизма, већ прије као покушај да се резултати социолошких истраживања представе кроз текстове који су далеко ближи изворно проживљеном искуству, а самим тим и читаоцима који нису (нужно) социолози.

У петом поглављу под називом „When Sociologists Use Literary Sources“ („Када социолози користе литерарне изворе“) Лонго упознаје читаоце са конкретним примјерима у којима су социолози промовисали пропедутичке, феноменолошке или теоријске потенцијале књижевности. Пропедутичке потенцијале књижевности Лонго представља на примјеру Козеровог (Lewis Koser) дјела „Sociology through Literature“ („Sociologija kroz književnost“), које представља специфичан уџбеник намијењен уводу у социологију, заснован на приступу да се социолошки појмови објашњавају путем литерарних извора. Поред поменутог „класика“, Лонго указује и на неке новије тенденције у наведеном правцу. У том смислу, он наводи Саливенову (Teresa A. Sullivan) и њене покушаје усмјерене ка подучавању квалитативне методологије путем литерарних извора, Де Анђелиса (De Angelis) који користи књижевна дјела за објашњење друштвених проблема из конструктивистичке перспективе, Луиса (Michael Lewis) који предлаже организовање дебатних клубова/семинара заснованих на кориштењу књижевних извора као социолошке грађе, и др. Поред афирмације, пропедутичку употребу књижевности у социологији Лонго посматра и критички. Наиме, кроз одбацивање (миметичких) концепција које заговарају „наивну употребу литерарних извора као образовног оруђа“ (р. 107) Лонго социологе упозорава на опрез због њиховог фиктивног карактера, односно због специфичног социолошког начина избора и читања/тумачења наведених извора. Феноменолошке димензије и потенцијале књижевности Лонго представља кроз интерпретације великих књижевних дјела које су понудили Шиц (Alfred Schutz) и Бергер (Peter L. Berger). Пропитујући Шицов приступ „искуству читања“, Лонго нас упознаје и са његовом интерпретацијом Сервантесовог класика „Дон Кихота“, која је усмјерена ка потврђивању његових теоријских (прет)поставки о „вишеструким стварностима“. У сличном контексту Лонго представља и Бергерово тумачење познатог Музиловог романа „Човјек без особина“. На крају поглавља Лонго разматра и теоријску релевантност књижевности, односно представља нам два савремена приступа наведеној проблематици: Дензинов постмодернистички приступ, односно приступ књижевности као „латентној друштвеној теорији“ који заговарају Кузмикс (Kuzmics), Мозетич (Mozetič), Мекхол (McHoul), и др.

У шестом поглављу под називом „On the Sociological Use of Narratives“ („О социолошком кориштењу наратива“) Лонго сумира и надограђује резултате анализа предузетих у претходним поглављима. Полазећи од хипотезе да је „онтолошко питање о дефиницији објекта повезано са методолошком релевантношћу нарације“ (р. 125), Лонго аргументацију усмјерава ка Шицовим идејама о наративу као једној од основних (прет)поставки интерсубјективности и свакодневног живота. Прихватајући феноменолошки приступ интерпретацији наратива/језика, тј. посматрајући га носећи медиј конструкције друштвене стварности (онтолошки ниво), Лонго указује да нарација и у социологији представља повезујући елемент, који спаја различите теоријске и методолошке традиције. У том правцу он истиче и неодрживост методолошког монизма, односно предности комбиновања квантитативних и квалитативних истраживачких приступа, али и начин на који су они нужно повезани усљед универзалности наратива као средства комуникације („Чак и упитник, ако се пажљивије посматра, садржи наративне компоненте“ [р. 131]). Слиједи занимљива класификација и анализа односа квалитативних социолога према наративу, заснована на претходно наведеној хипотези. Наиме, Лонго унутар квалитативне социологије разликује три основна приступа наративу (наратив као средство потврђивања теоријског објашњења, наратив као [субјективна] истина, наратив као производ културе), док на основу њихових онтолошких претпоставки о односу наратива и стварности изводи закључке о теоријско-методолошким потенцијалима које они посједују. Слиједи критичка разрада Шицовог захтјева о нужној повезаности лаичких и социолошких интерпретација друштвене стварности на нивоу социолошких концепата (тзв. „постулат адекватности“), коју Лонго користи како би нагласио „парадоксалност“ социолошког дискурса (заснован је на апстрактним и вјештачким концептима, који могу да се тумаче као фикција, а истовремено реферише на стварност), али и његову повезаност са литерарним наративима. У том смислу, он заговара његовање методолошке рефлексije о техничким поступцима/процесима који омогућавају „превођење“ фиктивних наратива у податке који су социолошки прихватљиви. Према његовом мишљењу, наведени процес „превођења“ почива на следећим увидима: 1. наративи осмишљавају стварност; 2. нарација је средство комуникације, али и основ индивидуалних и колективних идентитета; 3. наративи су основна претпоставка емпиријских истраживања друштвености; 4. литерарни наративи су „адекватни“ свакодневним/лаичким наративима и отуда посједују емпиријски и теоријски значај за социологију (pp. 138-9). Реферишући

на Саксову (Harvey Sacks) синтагму „социолошка реконструкција“, Лонго поменути процес „превођења“ објашњава позивајући се на Карлина (Andrew P. Carlin): „Роман не говори језиком социологије, што подразумијева да социолог у складу са властитим хоризонтима релевантности унутар текста мора идентификовати теме, ликове и догађаје, које ће пренијети властитим читаоцима, и то на такав начин да јасно нагласи смисао у којем поменути литерарни материјал може бити повезан са битним социолошким питањима“ (р. 148). На основу претходно наведеног, Лонго долази до закључка да упркос међусобним утицајима и сличностима социологија и књижевност и даље представљају два различита облика спознаје стварности/дискурса, тј. да социолошко кориштење литерарних извора може да се тумачи као знак виталности саме социологије, јер чак и кад стварност истражује, објашњава и интерпретира кроз позивање на сложене производа културе, она и даље задржава властити дисциплинарни идентитет.

И поред великог броја дјела (писаних/објављених на најзначајнијим свјетским језицима) која су посвећена „наративном заокрету“ у друштвеним наукама, ријетки су наслови који пропитују међусобни однос социологије и књижевности/фиктивних наратива. У том смислу, књига која је пред нама представља незаобилазан почетак за свако озбиљније истраживање у тој области. Ипак, неопходно је нагласити да њен значај није толико везан за пионирски карактер предузетог истраживања, колико за приказану синтезу сажетости и садржајности која краси Лонгов приступ наведеној проблематици. Ријеч је о дјелу које има вишеслојан карактер. Оно је истовремено увод у наратологију, преглед историје друштвених наука, епистемолошка и теоријска расправа, методолошки приручник, али и пропедутичко/дидактичко средство. Из те перспективе, повремено понављање већ изнијетих аргумената, као и склоност ка честом позивању на исте изворе, нису нужно стилски, методолошки и(ли) теоријски недостаци (који се као критика могу приписати аутору), већ прије незаобилазна „општа мјеста“ унутар сваког од поглавља. На основу свега наведеног, књигу препоручујемо нашој научној заједници, студентима социологије и других сродних друштвених наука, као и студентима хуманистичких наука који желе да прошире своја сазнања о обрађеној проблематици.

Далибор Савић